

Program ochrony zasobów genetycznych koni rasy konik polski

1. Słownik pojęć

Użyte w treści Programu nazwy oznaczają:

- 1) Program ochrony – program ochrony zasobów genetycznych koni rasy konik polski,
- 2) Program hodowlany – program doskonalenia koni rasy konik polski,
- 3) Instytut – Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, podmiot upoważniony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do koordynacji lub realizacji programów ochrony zasobów genetycznych zwierząt,
- 4) Związek – Polski Związek Hodowców Koni/Okręgowe Związki Hodowców Koni, podmiot prowadzący księgę stadną koni rasy konik polski oraz ocenę wartości użytkowej koni,
- 5) Grupa Robocza – Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni powołaną zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 22/06 z dnia 23.10.2006 r.

2. Historia rasy

Koniki polskie są jedyną rodzimą, prymitywną rasą koni wywodzącą się bezpośrednio od dzikich tarpanów.

Dziki konie zwane tarpanami można było jeszcze w XVIII wieku spotkać na lesistych terenach Polski, Litwy i Prus. Opisywane były w książkach i dokumentach przez dawnych kronikarzy i podróżników, którzy podkreślając ich leśne bytowanie nazywali je po łacinie *Equi silvestris* (konie leśne). W lesie chroniły się one głównie przed ludźmi, natomiast pasły się najczęściej na otwartych terenach, takich jak polany, pola, łąki czy nieużytki. W stanie dzikim tarpany przetrwały najdłużej w okolicach Puszczy Białowieskiej, mniej więcej do 1780 roku, kiedy to ostatecznie je odłowiono i przekazano do zwierzynca hrabiów Zamoyskich w miejscowości Zwierzyniec k. Biłgoraja. Około 1806 roku wyłapano je ze zwierzynca i rozdano okolicznym chłopom. Tym samym można przyjąć, że w ten sposób dokonał się ostatni akt udomowienia dzikich koni na terenie Polski.

Pierwsze badania, przeprowadzone 100 lat później (w 1914 roku) przez Jana Grabowskiego i Stanisława Schucha dowiodły, że w okolicach Biłgoraja przetrwały prymitywne konie przypominające w dużym stopniu dawne dziki tarpany. Były to nieduże koniki, o wzroście około 110–130 cm, najczęściej maści myszatej z charakterystyczną ciemną pręgą wzdłuż grzbietu i niekiedy pręgowaniem na kończynach. W drugiej połowie lat dwudziestych zainteresował się nimi Tadeusz Vetulani, późniejszy profesor Uniwersytetu Poznańskiego. Jemu to głównie zawdzięczamy wprowadzenie na trwałe nazwy „konik polski” do literatury hipologicznej. Profesor T. Vetulani wysunął ciekawą hipotezę, że spośród tarpanów żyjących na stepach wschodniej Europy wyodrębniła się odmiana leśna, która jeszcze w połowie XVIII wieku bytowała na terenach Polski, Litwy i Prus. Od tej leśnej odmiany miały pochodzić koniki polskie. Hipoteza ta znalazła wielu zwolenników, ale również i przeciwników, którzy mieli odmienne zdanie. Pierwsze próby prowadzenia zorganizowanej hodowli koni prymitywnych, nazwanych konikami polskimi, zostały podjęte w Polsce w 1923 roku, w Państwowej Stadninie Koni w Janowie Podlaskim i w 1928 roku w

Folwarku Dworzyszczce, należącym do Liceum Krzemienieckiego. W 1936 roku, z inicjatywy Profesora T. Vetulaniego, został założony rezerwat koników polskich w Białowieży, w celu dokonania restytucji tarpana leśnego drogą naturalnej selekcji w półdzikich warunkach bytowania w Puszczy. Przed drugą wojną światową, w 1938 roku uruchomiono na terenie Wileńszczyzny trzy stadniny, w których ulokowano najlepszy materiał klaczy i ogierów, jaki na tym terenie zebrano. Niestety, materiał hodowlany z tych stadnin całkowicie zaginął w czasie wojny. W okresie okupacji założono pięć stadnin koni prymitywnych: w Derażnem na Wołyniu, w Łuce w woj. tarnopolskim, w Wacyniu pod Radomiem oraz w Felinie i Puławach w woj. lubelskim. Większość koników zaginęła bezpowrotnie podczas działań wojennych i ewakuacji w głąb Niemiec.

Po wojnie rozpoczęto odbudowę hodowli koników polskich z nielicznym materiałem, jaki ocalał: 15 koników z rezerwatu białowieskiego, 14 ze stadniny w Puławach (PINGW), 7 ze stadniny w Derażnem i pojedyncze sztuki u prywatnych hodowców. Ocalała i rewindykowana z Niemiec grupka koników (poza grupą białowieską) początkowo dosyć często zmieniała miejsce pobytu, przebywając m.in. w Kochcicach, Grodźcu Śląskim, Puławach, Rabie Wyżnej. Dopiero uruchomienie pod koniec 1949 roku stadniny w Popielnie pozwoliło na zgromadzenie tego cennego materiału w jednym miejscu. Po śmierci prof. T. Vetulaniego w 1952 roku także znaczna część koników z Białowieży trafiła do Popielna, które w owym czasie stało się głównym centrum hodowlanym tej rasy. W 1955 roku stadninę w Popielnie przejęła Polska Akademia Nauk. W tym też roku w Popielnie podjęto przerwanego eksperymentu prof. T. Vetulaniego i rozpoczęto, obok tradycyjnej hodowli stajennej, hodowlę rezerwatową.

Poza tym ośrodkiem, w latach pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych powstały w kraju niewielkie stadniny, w których także zaczęto hodować koniki polskie, m.in. w Łozdaju k. Kętrzyna, Stubnie, Jeżewicach (Zakład Doświadczalny PAN), RZD Złotniki k. Poznania. Większość z nich w niedługim czasie uległa likwidacji lub ograniczeniu hodowli, ale materiał hodowlany nie przepadł i został wykorzystany przy tworzeniu ośrodków, które przetrwały do chwili obecnej. W 1970 roku przy PSK Racot, w gospodarstwie Kobylniki utworzono oddział koników polskich. W wyniku zmian organizacyjnych w 1995 roku oddział ten przejęła Poznańska Hodowla Roślin Tulce – Stacja Nasienna Kobylniki. Kolejne ośrodki hodowli konika polskiego powstały w następujących latach: 1979 r. – w SK Dobrzyniewo, 1983 r. - w SO Sieraków, 1987 r. – w KPGR Manieczki. Zaliczane one były, wraz z Popielnem, do ośrodków hodowli zachowawczej konika polskiego.

Niezależnie od rozwoju tradycyjnej hodowli koników w warunkach stajennych, rozwinęła się także ich hodowla rezerwatowa. Do hodowli popielniańskiej i pokazowej grupy białowieskiej dołączyły niewielkie rezerwaty, tzw. ostoje konika polskiego. W 1982 r. Ten system hodowli podjął Roztoczański Park Narodowy w Zwierzyńcu (historycznym miejscu przebywania ostatnich tarpanów), a w 1990 r. Eliza i Jan Płońscy założyli ostoję koników polskich w Zielonym Ostrowie, na terenie rezerwatu „Siedem Wysp” k. Węgorzewa (od 2009 r. ostoję tę prowadzi Nadleśnictwo Borki). W 2004 r. hodowlę podjął Biebrzański Park Narodowy, a ostatnio, w 2007 r., po powiększeniu terenu, na terenie Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” k. Milicza założył ostoję Aleksander Kowalski.

Pomyślnie rozwinęła się również hodowla konika polskiego w terenie, w tzw. chowie masowym. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. powstały terenowe ośrodki hodowlane, m.in. w powiatach: Grójec, Busko i Lubaczów. Niestety, w latach osiemdziesiątych prowadzona tam hodowla niemal całkowicie upadła, a materiał hodowlany w większości przepadł bezpowrotnie. Obecnie największe skupiska hodowli prywatnej znajdują się na terenie Wielkopolski, na Mazurach, w Małopolsce i na Śląsku.

Nieliczny materiał hodowlany, jaki ocalał po II wojnie światowej i posłużył do odbudowy populacji koników polskich, nie posiadał w większości udokumentowanego

pochodzenia lub miał bardzo płytkie rodowody. Dopiero nadzór hodowlany ówczesnego Centralnego Zarządu Hodowli Koni, a później Polskiej Akademii Nauk i Polskiego Związku Hodowców Koni, umożliwił wprowadzenie rodowodów i ewidencjonowanie wartości hodowlanej koników polskich.

W 1955 r. Instytut Zootechniki w Krakowie wydał Rejestr koników polskich, opracowany przez prof. Erazma Brzeskiego. W rejestrze tym podano podstawowe dane o pochodzeniu, pokroju i użytkowości 54 klaczy i 11 ogierów. Był on wstępem do wydanej 7 lat później (w 1962 r.) Księgi stadnej koników polskich, która w odstępach 4-, 5-letnich ukazuje się w formie drukowanej do chwili obecnej. Konsekwentne przestrzeganie zasad wpisu koni do ksiąg sprawiło, że istniejące luki rodowodowe schodzą do coraz niższych kratek rodowodowych i obecnie niektóre koniki są 10-12 generacją tych, które przed wojną zapoczątkowały hodowlę. Prowadzenie ksiąg hodowlanych umożliwiło dokonanie genealogicznego opracowania tej rasy i wydanie pierwszej edycji Tablic genealogicznych koników polskich, które ukazały się w 1975 roku. Zgodnie z obecnie obowiązującymi zasadami wpisu koni do ksiąg, księgi stadne koników polskich od 1984 r. są księgami zamkniętymi, co oznacza, że ich hodowla prowadzona jest w czystości rasy i jakkolwiek dolew obcej krwi (obcej rasy) jest niemożliwy.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Analizując liczebność koników wpisywanych do kolejnych tomów ksiąg stadnych, można zauważyć ich stałą tendencję wzrostową. Jednocześnie, szczegółowa analiza rodowodowa pokazuje, iż obecnie w populacji, w której wyodrębniono 35 linii żeńskich i 6 linii męskich, tylko część wykazuje progresję (dostateczną aktywność hodowlaną). Z linii męskich najmniej licznie reprezentowane są linie ogierów: Liliput i Glej I.. Spośród 35 linii żeńskich aktywnych jest tylko 16 linii, z których 6 wykazuje wyraźną progresję (Liliputka I, Karolka, Zaza, Urszulka, Tarpanka I, Traszka), a pozostałe niewielki rozwój lub stagnację (Tygryska, Popielica, Wola, Białka, Ponętna, Misia II, Dzina I, Tunguska, Bona, Geneza). Najbardziej zagrożone wyginięciem są obecnie linie następujących klaczy: Bona, Ponętna, Geneza, Białka i Tygryska. Przynależność ogierów i klaczy do wyodrębnionych linii genealogicznych wskazuje na nierównomierną ich reprezentację, co wpływa na niedostateczne zróżnicowanie zmienności genetycznej obecnej populacji konika polskiego. Na wykształcenie specyficznych cech i walorów użytkowych koników polskich niezaprzeczalny wpływ mieli ich dżicy przodkowie. Dzięki temu wykształciły się u nich takie cechy, które trudno znaleźć u innych ras koni. Podkreślana jest przede wszystkim ich niespotykana wytrzymałość, odporność na trudne warunki bytowania, doskonałe dostosowanie do miejscowych warunków środowiskowych, małe wymagania paszowe, a także zdrowotność, płodność i duża w stosunku do masy ciała siła pociągowa.

Koniki polskie są rasą fenotypowo i prawdopodobnie genotypowo najbardziej zbliżoną do dzikiego przodka koni, za jakiego uważany jest tarpan. Jest to rasa, którą wyhodowaliśmy wyłącznie my, Polacy. Uznawana jest za unikalny relikw przyrodniczo-hodowlany, świadczący o naszej kulturze materialnej i wkładzie, jaki wnieśliśmy do kultury hodowlanej świata. Zachowanie jej, jako specyficznej rezerwy genetycznej dla przyszłych prac hodowlanych, a tym samym niedopuszczenie do zubożenia wewnątrzrasowej różnorodności genetycznej, jest hodowlaną koniecznością i powinnością narodową.

Obok funkcji użytkowych – w rekreacji jeździeckiej, hipoterapii, agroturystyce – koniki polskie spełniają szereg funkcji w czynnej ochronie przyrody. Utrzymywane w warunkach rezerwatowych spełniają rolę swoistych „kosiarek”, nie dopuszczając do nadmiernej sukcesji niektórych gatunków roślin (głównie drzew i krzewów) na otwartych

przestrzeniach. Ich ekologiczną funkcję docenili Holendrzy, Belgowie, Niemcy, Anglicy, Francuzi. W tych krajach powstały rezerваты przyrody z udziałem koników polskich.

4. Określenie wielkości populacji objętej programem ochrony

Krajowa populacja klaczy wpisanych do księgi stadnej koników polskich w 2008 r. wynosiła 694 szt. W 2009 r. do programu ochrony zakwalifikowanych było 575 klaczy. Ze względu na przystosowanie koników polskich do utrzymywania w warunkach bezstajennych, umożliwiające szersze wykorzystanie ich do pielęgnacji krajobrazu, liczba klaczy utrzymywanych w hodowli rezerwatowej powinna wzrastać, docelowo do 15-20% populacji klaczy tej rasy.

5. Cele programu ochrony

Celem programu ochrony jest:

- 1) zachowanie i powiększenie liczebności rasy koników polskich jako populacji stanowiącej bardzo cenny składnik różnorodności genetycznej ras i typów koni, a także jako reliktu rodzimej hodowli;
- 2) utrzymanie na odpowiednim poziomie wewnątrzrasowej zmienności genetycznej dla zagwarantowania możliwości dalszej pracy hodowlanej w rasie koników polskich;
- 3) utrzymanie i utrwalenie specyficznych cech genotypowych i fenotypowych koników polskich, takich jak:
 - charakterystyczny typ i pokrój, płciowy i rasowy,
 - przystosowanie dla miejscowego środowiska, w tym do chowu bezstajennego,
 - niewielkie wymagania odnośnie żywienia i pielęgnacji,
 - zdrowotność,
 - dobra płodność,
 - przydatność do użytkowania zaprzęgowego,
 - przydatność do użytkowania wierzchowego (jeździectwo rekreacyjne, rajdy konne, hipoterapia),
 - żywy, lecz zrównoważony temperament,
 - łagodny charakter.
- 4) w związku z obecnie preferowanymi rodzajami użytkowania – doskonalenie cech związanych z użytkowaniem rekreacyjnym (ruch), jednakże bez zasadniczej zmiany typu konika.

Objęta programem ochrony populacja koników polskich stanowi rezerwę genetyczną oraz materiał wyjściowy do wytworzenia ogierów, które będą oddziaływać na pozostałą populację tej rasy.

6. Wzorzec rasy

Do programów ochrony koników polskich będą przyjmowane wyłącznie osobniki maści myszatej z przęgą, bez żadnych odmian. Maść myszata może być o odcieniu od jasno do ciemnomyszatego lub o odcieniu bułanomyszatym. W grzywie i ogonie dopuszczalne są jasne włosy. Pożądany jest typ pokrojowy konia prymitywnego, z obfitym uwłosieniem grzywy i ogona. Dopuszczalne są nieco szlachetniejsze głowy, niewielka rozbieżność przednich kończyn i szablastość tylnych kończyn.

Wymagane standardy biometryczne koni dorosłych:

klacze

- wysokość w kłębie – od 130 cm do 140 cm,
- obwód klatki piersiowej – wartości minimalne 165 cm,
- obwód nadpęcia, wartości minimalne – 16,50 cm;

ogierzy

- wysokość w kłębie – od 130 cm do 140 cm,
- obwód klatki piersiowej – wartości minimalne 165 cm,
- obwód nadpęcia, wartości minimalne – 17,50 cm.

7. Zasady wyboru klaczy do programu ochrony

Do programu ochrony mogą być zakwalifikowane klacze rasy konik polski, wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, wpisane do głównej księgi stadnej koni rasy konik polski, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koników polskich, która jest księgą zamkniętą,
- 2) wywodzą się od wyodrębnionych rodzin żeńskich,
- 3) posiadają typ płciowy i rasowy oraz inne cechy charakterystyczne dla rasy konik polski, określony w programie ochrony,
- 4) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w programie ochrony,
- 5) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała,
- 6) uzyskały w ocenie pokroju w skali 100-punktowej co najmniej 76 pkt bonitacyjnych, w tym za typ rasowy co najmniej 13 pkt;
- 7) mają obowiązkowo potwierdzone pochodzenie za pomocą markerów genetycznych, określonych na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach,
- 8) mają pisemne świadectwo pokrycia lub urodziły źrebię w ostatnich 12 miesiącach,
- 9) są stanowione tylko ogierem tej samej rasy, wskazanym przez podmiot prowadzący księgę, spełniającym warunki programu ochrony, zawarte w pkt.: "Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w programie ochrony", po którym urodzone potomstwo również musi spełniać warunki rodowodowe uczestnictwa w programie ochrony.

8. Zasady wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy w programie ochrony

W programie ochrony mogą być użyte ogierzy, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koników polskich, która jest księgą zamkniętą,
- 2) wywodzą się od wyodrębnionych linii męskich,
- 3) posiadają typ płciowy i rasowy oraz inne cechy charakterystyczne dla rasy konik polski, określony w programie ochrony,
- 4) charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy określonym w programie ochrony,
- 5) wykazują się zdrowiem, prawidłowym rozwojem i budową ciała,
- 6) są ocenione na minimum 78 pkt bonitacyjnych, w tym uzyskały minimum 13 pkt za typ,

- 7) mają obowiązkowo potwierdzone pochodzenie za pomocą markerów genetycznych, określonych na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach,
- 8) potomstwo urodzone po nich spełnia warunki rodowodowe uczestnictwa w programie ochrony,
- 9) mają zaliczoną próbę dzielności z wynikiem pozytywnym zgodnie z obowiązującym regulaminem „Programu hodowlanego koników polskich” (Załącznik).

9. Metody hodowlane

9.1. Ocena rodowodu

Analiza rodowodowa – pochodzenie koni musi być potwierdzone badaniem grup krwi lub badaniem innych markerów genetycznych wykonanym w upoważnionym laboratorium.

9.2. Ocena wzrostu, rozwoju, eksterieru i cech charakteru

W hodowli zachowawczej koników polskich utrzymane zostaną trzy odrębne sposoby (systemy) hodowli:

- hodowla rezerwatowa systemem półnaturalnym, bezstajennym (w naturalnym środowisku leśnym lub łąkowo-leśnym, w otoczeniu innych dziko żyjących zwierząt, w grupach haremowych – tabunach). Uznanie hodowli za rezerwatową, potwierdza również Komisja Księgi Stadnej Koni Rasy Konik Polski,

- hodowla bezstajenna (chów bezstajenny na dużych pastwiskach z ewentualnym wykorzystaniem wiat, w których konie mogą znaleźć schronienie podczas niekorzystnych warunków pogodowych),

- hodowla stajenna, w której zaleca się ograniczenie chowu alkierzowego i stosowanie chowu wolnowybiegowego.

Pochodzenie koni przeznaczonych do udziału w programie powinno być potwierdzone badaniem grup krwi lub badaniem innych markerów genetycznych wykonanym przez upoważnione laboratorium. Prowadzone będą dwa odrębne systemy selekcji koników: dla hodowli rezerwatowej oraz stajennej i bezstajennej:

Hodowla rezerwatowa

Ze względu na specyfikę hodowli rezerwatowej system selekcji będzie ukierunkowany wyłącznie na utrzymanie i utrwalenie istniejących cech. System ten składa się z 2 elementów:

- 1) selekcji naturalnej, mającej decydujące znaczenie, zachodzącej samorzutnie w warunkach rezerwatowych, zmierzającej do utrzymania:
 - 10) odporności na warunki atmosferyczne związane z chowem bezstajennym,
 - 11) zaradności w wyszukiwaniu i dobrym wykorzystaniu paszy dostępnej w warunkach naturalnych,
 - 12) płodności i zdolności do odchowywania potomstwa bez ingerencji człowieka,
 - 13) odporności na schorzenia i pasożyty,
 - 14) braku szczególnych wymagań w zakresie pielęgnacji (zwłaszcza kopyt),
 - 15) odpowiedniego zachowania socjalnego, umożliwiającego tabunowy tryb życia (tworzenie stabilnych tabunów przez dominujące ogiery, brak dzieciobójstwa przez ogiery stadne);
- 2) umiarkowanej selekcji zootechnicznej, zmierzającej do zachowania typu rasowego (maść myszata bez odmian, brak rażących wad pokroju).

Hodowla stajenna i bezstajenna

W hodowli stajennej i bezstajennej stosowane będą następujące kryteria selekcji:

- eksterier i rozwój fizyczny;
- wyniki prób użytkowości;
- wyniki użytkowości rozplodowej.

9.3 Ocena własnej wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej w hodowli stajennej przeprowadzona jest zgodnie z przepisami obowiązującymi przy wpisie koników polskich do księgi i obejmuje:

- 1) typ i pokrój (w skali 100-punktowej przy wpisie do księgi oraz po obowiązkowej weryfikacji po ukończeniu 5. roku życia),
- 2) zdrowie,
- 3) pomiary biometryczne (zgodnie ze wzorcem rasy, przy wpisie do księgi oraz po obowiązkowej weryfikacji po ukończeniu 5. roku życia),
- 4) płodność,
- 5) charakter, zachowanie się w odniesieniu do ludzi, w czasie pielęgnacji, względem innych koni, podczas użytkowania,
- 6) klacze – wartości macierzyńskie,
- 7) ogiery – wartość rozplodowa,
- 8) wartość użytkowa – wyniki prób dzielności przeprowadzonych zgodnie z obowiązującym „Programem hodowli zachowawczej koników polskich” (Załącznik).

Przeprowadzane będą 3 rodzaje prób użytkowości:

- próba wstępna,
- polowa próba zaprzęgowa,
- polowa próba wierzchowa.

Dodatkowo zaleca się monitorowanie cech specyficznych dla rasy, takich jak: zdrowotność, długowieczność, temperament, przystosowanie do chowu bezstajennego.

Konie utrzymywane w systemie hodowli rezerwatowej nie podlegają obowiązkowi wykonywania pomiarów biometrycznych oraz nie podlegają próbom użytkowości.

Ocena wartości użytkowej przeprowadzana jest przez Związek zgodnie z obowiązującymi przepisami (Załącznik do „Programu hodowlanego koni rasy konik polski”).

9.4. Ocena użytkowości rozplodowej

1. Klacze – ocena efektywności rozrodczej i produktywności prowadzona jest na podstawie:

- wskaźników rozrodu,
- liczby żywo urodzonych źrebiąt,
- liczby źrebiąt odsadzonych,

2. Ogiery – ocena efektywności rozrodczej i produktywności prowadzona jest na podstawie:

- prawidłowości zachowań seksualnych (libido),
- skuteczności krycia,
- liczby żywo urodzonych źrebiąt.

9.5. Ocena wartości hodowlanej.

Na ocenę wartości hodowlanej klaczy lub ogiera składa się indywidualna ocena osobnicza, obejmująca m.in. płodność, plenność, odchów źrebiąt, wykorzystanie rozplodowe, zdrowotność, wykorzystanie paszy, właściwości biologiczne specyficzne dla rasy i sposobu utrzymania, typ, pokrój, rozwój fizyczny i inne, a także ocena wartości użytkowej.

Docelowo przewiduje się sporządzanie, na podstawie wyników prób użytkowości dla

poszczególnych koni, diagramów przedstawiających wartości bezwzględne i odchylenia wartości uzyskiwanych przez danego osobnika od wartości średnich, podane w jednostkach odchylenia standardowego.

9.6. Dobór zwierząt do kojarzeń

Dobór zwierząt do kojarzeń oparty jest na systemie uwzględniającym zachowanie zmienności genetycznej, zapobieganie nadmiernemu wzrostowi inbrodu oraz kompensację cech. Wyboru ogierów dopuszczonych do krycia klaczy uczestniczących w programie dokonuje podmiot prowadzący księgę.

Dla zachowania zmienności genetycznej dąży się do zrównoważonego kontynuowania i rozwoju istniejących 6 linii męskich i 16 linii żeńskich. Okresowo, tzn. co kilka lat, należy przeprowadzać analizy, mające na celu śledzenie rozwoju poszczególnych linii i niedopuszczenie do ich wygaśnięcia.

Oprócz kontynuowania linii męskich i żeńskich zaleca się komputerowe obliczenia potencjalnego inbrodu dla różnych kombinacji kojarzeń, które będą uwzględniane w planach kojarzeń w poszczególnych ośrodkach hodowlanych.

W populacji objętej programem ochrony należy stosować krycie naturalne. Klaczy nie wolno kryć ogierami blisko z nimi spokrewnionymi, czyli: ojcami, synami, braćmi, półbraćmi. Pierwsze zażebienie klaczy nie powinno mieć miejsca wcześniej niż przed ukończeniem przez nią 30. miesiąca życia (za wyjątkiem hodowli rezerwatowej). W hodowli rezerwatowej dopuszcza się spontaniczne kojarzenia i tworzenie haremów.

9.7. Wykorzystanie materiału biologicznego

Powszechnie stosowany jest rozród naturalny, tzw. krycie z ręki lub krycie w tabunie. Dopuszcza się inseminację nasieniem świeżym lub schłodzonym. Inseminacja nasieniem mrożonym jest dozwolona wyłącznie w szczególnych przypadkach, po uzyskaniu pisemnej zgody Grupy Roboczej. Wykorzystanie zdeponowanego materiału biologicznego jest możliwe po uzyskaniu zgody podmiotu prowadzącego księgę oraz Instytutu.

9.8. Kriokonserwacja materiału biologicznego

W celu zabezpieczenia ciągłości linii męskich i żeńskich, w uzasadnionych przypadkach materiał biologiczny może być gromadzony i przechowywany w postaci zamrożonego nasienia, pochodzącego od wytypowanych ogierów. Jeżeli zajdzie taka potrzeba, od wytypowanych dawczyń mogą być pobierane również zarodki w celu ich zamrożenia. Zdeponowany materiał będzie stanowił rezerwową pulę genów.

Materiał biologiczny koni rasy konik polski objętych programem ochrony będzie zdeponowany i przechowywany w Banku Materiałów Biologicznych Instytutu.

Ogierzy oraz klacze, od których będzie pozyskiwany, zamrażany i przechowywany materiał biologiczny, typuje podmiot prowadzący księgę stadną koników polskich oraz Instytut.

10. Zasady organizacji realizacji programu ochrony

Programem ochrony zasobów genetycznych konika polskiego są obejmowane klacze wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- 1) spełniają warunki wpisu do polskiej głównej księgi stadnej koni rasy konik polski, która jest księga zamknięta,
- 2) spełniają warunki określone w punkcie: „Zasady wyboru klaczy do programu

- ochrony”,
- 3) mogą być stanowione wyłącznie ogierami z listy ogierów, przedstawionej każdego roku do 28 lutego i opublikowanej na stronie internetowej Związku,
 - 4) nie mogą być kryte ogierami blisko z nimi spokrewnionymi, czyli: ojcami, synami, braćmi, półbraćmi,
 - 5) rodzą co najmniej dwa źrebięta w ciągu 5 lat uczestnictwa w programie (po ogierze spełniającym warunki programu ochrony), ocenione na co najmniej 14 pkt w 20-punktowej skali oceny źrebiąt i odchowują je do wieku co najmniej 2 miesięcy; z tym że pierwsze źrebię ma być urodzone w ciągu pierwszych 2 lat, a kolejne w ciągu 3 następnych lat uczestnictwa w programie.

Kwalifikacja stad i koni do udziału w programie dokonywana jest przez Instytut na podstawie wniosku hodowcy/właściciela, zgodnie z obowiązującą procedurą kwalifikacji.

Hodowca/właściciel koni rasy konik polski uczestniczący w programie ochrony zobowiązany jest do utrzymywania co najmniej 3 klaczy tej rasy (stan średnioroczny) w przypadku realizacji PROW 2004–2006, oraz do utrzymywania co najmniej 2 klaczy tej rasy (stan średnioroczny) w przypadku realizacji PROW 2007–2013, wpisanych do księgi głównej i zakwalifikowanych do uczestnictwa w programie, w warunkach zgodnych z przepisami o dobrostanie zwierząt. Klacze muszą być poddawane ocenie wartości użytkowej wykonanej przez prowadzącego księgę, być użytkowane rozplodowo i rodzić wartościowe potomstwo.

W pierwszej kolejności do udziału w programie kwalifikowane będą klacze, które rodowodowo odpowiadają jego założeniom odnośnie najbardziej zagrożonych linii męskich i żeńskich oraz pod względem stopnia inbrodu.

W szczególnie uzasadnionych przypadkach Instytut może podjąć decyzję o odstąpieniu od wymogów programu ochrony.

Instytut corocznie prowadzi weryfikację klaczy zakwalifikowanych do udziału w programie pod kątem przestrzegania zasad w nim określonych. W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w realizacji programu stado lub poszczególne klacze, których te nieprawidłowości dotyczą, mogą zostać wykluczone z programu. W pierwszej kolejności kwalifikowane są zwierzęta, które zgodnie z wytycznymi programu ochrony dla danej rasy są niezbędne do jego pełnej realizacji.

Program ochrony zasobów genetycznych konika polskiego realizowany jest przez:

- a) hodowcę/właściciela klaczy rasy konik polski,
- b) Związek,
- c) Instytut.

Zasady współpracy IZ PIB i PZHK określa zawarte porozumienie.

Zasady uczestnictwa hodowców w programie określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą/właścicielem stada a Związkiem.

Zalecane jest wsparcie dla programu ochrony zasobów genetycznych populacji konika polskiego poprzez podejmowanie przez realizatorów dodatkowych działań, takich jak:

- a) badania naukowe dotyczące m.in. fenotypowej i genotypowej charakterystyki populacji (szczegółowej charakterystyki zootechnicznej, określenia dystansu genetycznego, grup krwi, polimorfizmu białek i innych markerów genetycznych, badań etologicznych i in.);
- b) popularyzacja szerokiej możliwości wykorzystania konika polskiego w rekreacji jeździeckiej, hipoterapii, agroturystyce oraz w czynnej ochronie przyrody do pielęgnacji krajobrazu;
- c) organizacja wystaw, pokazów, zawodów jeździeckich;
- d) upowszechnianie wiedzy o populacji koników polskich w środkach masowego przekazu (radio, telewizja), książkach, artykułach prasowych i in.

Podmioty zaangażowane w realizację programu, w miarę możliwości, będą podejmowały działania w celu pozyskania środków finansowych na jego realizację za środków budżetowych, przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa, programów rolno-środowiskowych, projektów badawczych placówek naukowych oraz źródeł pozarządowych.

11. Nadzór i ocena efektywności realizacji programu ochrony

Nadzór nad realizacją programu ochrony zasobów genetycznych konika polskiego sprawuje Instytut. Grupa Robocza działająca przy Instytucie okresowo dokonuje oceny efektywności działania programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów, w szczególności w odniesieniu do:

- liczby klaczy objętych programem i liczby ogierów dopuszczonych do krycia w chronionej populacji (w cyklu rocznym),
- porównania pomiarów biometrycznych klaczy (w cyklu trzyletnim),
- porównania wyników prób dzielności klaczy i ogierów (w cyklu trzyletnim),
- badania jakości potomstwa zgodnie z 20-punktową skalą oceny (w cyklu rocznym).

Analiza jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek.

Okresowa ocena wykonywana przez Grupę Roboczą w oparciu o analizę własną lub analizę, jaką przeprowadziła inna jednostka (na zlecenie Instytutu).

Załącznik - Ocena wartości użytkowej - regulamin próby dzielności

12. Piśmiennictwo

1. Grabowski J., Schuch S. (1921). Badania nad koniem miejscowym. *Gazeta Rolnicza*, nr 35–37.
2. Hrobni Z. (1959). Historyczny rys hodowli koni prymitywnych w Polsce. *Rocz. Nauk Roln.*, seria B, t.73, z.4, ss.625–721.
3. Hrobni Z., Jaworowska M., Swinarski J. (1970). Ważniejsze linie krwi w hodowli koników. *Koń Polski*, nr 2, ss. 6–13
4. Hrobni Z., Jaworowska M. (1975). Tablice genealogiczne koników polskich. *Prace i Materiały Zootechniczne. Dodatek do z. 7*, PWN, Warszawa.
5. Jaworski Z. (1997). Tablice genealogiczne koników polskich. *SBREiHZZ*, PAN w Popielnie.
6. Jaworski Z., Jaszczyńska M. (2004). Program hodowlany ochrony zasobów genetycznych konika polskiego.
7. Jezierski T., Jaworski Z. (1995). *Koniki polskie z Popielna*. IGiHZ PAN w Jastrzębcu.
8. Jezierski T., Jaworski Z. 2008. *Das Polnische Konik*. Westarp Wissenschaften, Hohenwarsleben.
9. Kaproń M., Jezierski T., Twarduś H., Kaproń H. (1985). Projekt programu hodowli koników polskich. *Maszyn. powiel.*, IHiTPZ, AR Lublin.
10. Kownacki M. (1984). *Koniki polskie*. WNRiL PAN, PWN.
11. Łukomski S. (1986). Hodowla koników w stadninach wielkopolskich. *Koń Polski*, nr 4, ss. 8–13.
12. *Polski Związek Hodowców Koni w Warszawie*. Księgi stadne koników polskich, tom: I – 1962, II – 1967, III – 1973, IV – 1979, V – 1984, VI – 1990, VII – 1994, VIII – 2000.
13. *Polski Związek Hodowców Koni w Warszawie* (1999). Program hodowli zachowawczej koników polskich.

14. Polski Związek Hodowców Koni w Warszawie (1995). Regulamin prowadzenia ksiąg koni zarodowych.
15. Pruski W., Jaworowska M. (1963). Prace i badania naukowe prowadzone w Polsce nad regeneracją dzikich koni zwanych tarpanami. PWRiL, Warszawa, ss. 1-108.
16. Stachurska A. (1997). Umaszczenie koników polskich, arabokoników i kuców felińskich w świetle aktualnej wiedzy genetycznej oraz wyników badań własnych. Rozprawy Naukowe
17. Vetulani T. (1925). Badania nad konikiem polskim z okolic Biłgoraja. Uniwersytet Poznański, Roczn. Nauk Roln. Leśn., XIV-3, ss. 379–426.
18. Akademii Rolniczej w Lublinie.

Opracowanie:

dr hab. Zbigniew Jaworski

dr Iwona Tomczyk-Wrona

Projekt programu został przyjęty przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni działającą przy Instytucie Zootechniki PIB oraz Radę Naukową Instytutu Zootechniki PIB w dniu 15 grudnia 2009 roku.

Akceptuję:

prof. dr hab. Jędrzej Krupiński

Dyrektor Instytutu Zootechniki PIB